

نبطیان

تاریخ، اساطیر، هنر

www.ketab.ir

نویسنده: خزعل الماجدی

ترجمه: مهدی برزگر

سرشناسه	ماجدی، خزعل، ۱۹۵۱ - م.
عنوان قراردادی	Majidi, Khazal
عنوان و نام پدیدآور	الانباط (التاریخ، المثلوجیا، الفنون). فارسی نبطیان: تاریخ. اساطیر، هنر / نویسنده خزعل الماجدی، ترجمه مهدی برزگر.
مشخصات نشر	تهران: ایشثار، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری	[۱۵۸]ص: مصور، نقشه، جدول.
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۹۱۰۴۶-۰-۶
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	کتابنامه: ص. [۱۵۸-۱۵۰].
موضوع	نبطیان -- تاریخ Nabataeans -- History نبطیان -- تمدن Nabataeans -- Civilization هنر نبطی Art, Nabataean
شناسه افزوده	برزگر، مهدی، ۱۳۶۶-
رده بندی کنگره	DS۱۵۴/۲۲
رده بندی دیویی	۹۳۳
شماره کتابشناسی ملی	۹۵۳۶۲۹۰
اطلاعات رکورد کتابشناسی	فیبا

نبطیان: تاریخ، اساطیر، هنر

نویسنده: خزعل الماجدی ترجمه: مهدی برزگر
نشر: ایشثار نوبت چاپ: اول ۱۴۰۲
تیراژ: ۱۰۰ نسخه طراح جلد: مهدیه سعدی
صفحه آرا: زهرا استواری

سایت: ishtaar.ir

ایستاگرام: ishtarpublication

ایمیل: ishtarpublication@gmail.com

تلفن: ۰۹۰۲۱۱۳۵۹۷۶ تلگرام: ۰۹۰۲۱۱۳۵۹۷۶

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۱۰۴۶-۰-۶

(کلیه حقوق محفوظ و مخصوص انتشارات ایشثار است)

تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه (از قبیل چاپ، فتوکپی، الکترونیکی، صوت و تصویر) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است و پیگرد قانونی دارد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

از زبان مترجم	۵
پیشگفتار نویسنده	۷
۱	
بخش یکم - تاریخ نبطیان	۱
دوره کهن	۳
کتاب کشاورزی	۴
کتاب کشاورزی نبطی	۴
دوره میانه	۷
پادشاهان نبطی	۱۲
دوره نو	۱۶
واپسین دوره	۱۷
www.ketab.ir	
بخش دوم - اسطوره‌شناسی نبطی	۱۹
اسطوره‌شناسی زیستگاه نبطیان	۲۰
خدایان نحبانی	۲۰
خدایان ددان	۲۱
خدایان معینی	۲۲
خدایان حوران	۲۲
خدایان تیما	۲۲
الف) اسطوره‌شناسی بیابانی	۲۳
ب) اساطیر کشاورزی نبطی	۳۳
ج) اساطیر درآمیخته	۳۴
نمادهای خدایان نبطی	۴۱

جلوه‌های اسطوره‌شناختی نبطی.....	۴۳
اساطیر جای‌ها.....	۴۷

بخش سوم- مهرازی شهری، شهرسازی نبطی و سازه‌ها.....	۴۹
مهرازی شهری و شهرسازی.....	۴۹
پترا شهر صورتی.....	۵۰
ام‌جمال (شهر گندمگون).....	۵۴
حمیمه (خورا/ شهر سید).....	۵۸
سبوق بارد (پترای کوچک).....	۵۹
دره رم (سرزمین سنگ نوشته‌ها).....	۶۰
حجر (مدائن صالح).....	۶۳
شهرسازی نبطی.....	۶۴
۱- سازه‌های دنیایی.....	۶۶
۲- سازه‌های دینی.....	۷۴
آرامگاه‌های نبطی.....	۹۳

بخش چهارم- تصویرگری.....	۹۵
۱- نقاشی و طراحی‌های دیواری نبطی.....	۹۵
۲- نقش‌ونگار روی سفالینه‌ها.....	۹۷
۳- صخره‌نگاری.....	۹۹
۴- سکه نگاشته‌ها.....	۱۰۱
۵- سنگ‌نوشته‌های نبطی.....	۱۰۴

بخش پنجم- پیکرتراشی و هنرهای خرد نبطی.....	۱۰۷
پیکرتراشی.....	۱۰۷
۱- تندیس‌ها و سردیس‌های سنگی.....	۱۱۰

2) 2)	731
3) 3)	731
4) 4)	821
5) 5)	821
6) 6)	821
7) 7)	821
8) 8)	821
9) 9)	821
10) 10)	821
11) 11)	821
12) 12)	821
13) 13)	821
14) 14)	821
15) 15)	821
16) 16)	821
17) 17)	821
18) 18)	821
19) 19)	821
20) 20)	821
21) 21)	821
22) 22)	821
23) 23)	821
24) 24)	821
25) 25)	821
26) 26)	821
27) 27)	821
28) 28)	821
29) 29)	821
30) 30)	821
31) 31)	821
32) 32)	821
33) 33)	821
34) 34)	821
35) 35)	821
36) 36)	821
37) 37)	821
38) 38)	821
39) 39)	821
40) 40)	821
41) 41)	821
42) 42)	821
43) 43)	821
44) 44)	821
45) 45)	821
46) 46)	821
47) 47)	821
48) 48)	821
49) 49)	821
50) 50)	821
51) 51)	821
52) 52)	821
53) 53)	821
54) 54)	821
55) 55)	821
56) 56)	821
57) 57)	821
58) 58)	821
59) 59)	821
60) 60)	821
61) 61)	821
62) 62)	821
63) 63)	821
64) 64)	821
65) 65)	821
66) 66)	821
67) 67)	821
68) 68)	821
69) 69)	821
70) 70)	821
71) 71)	821
72) 72)	821
73) 73)	821
74) 74)	821
75) 75)	821
76) 76)	821
77) 77)	821
78) 78)	821
79) 79)	821
80) 80)	821
81) 81)	821
82) 82)	821
83) 83)	821
84) 84)	821
85) 85)	821
86) 86)	821
87) 87)	821
88) 88)	821
89) 89)	821
90) 90)	821
91) 91)	821
92) 92)	821
93) 93)	821
94) 94)	821
95) 95)	821
96) 96)	821
97) 97)	821
98) 98)	821
99) 99)	821
100) 100)	821

از زبان مترجم

پترا یکی از چندین شهری است که همگی را با نام کاروانرو می‌شناسند. این شهر زیستگاه و دیدارگاه کاروانیانی بود که کالاهای فراسوی مدیترانه را از عرشه و انبار کشتی‌ها برگرفته و بر شتران می‌نهادند تا پس از پیمودن دیگر کاروان‌شهرها به هترا و شاخاب پارس برسانند. سپس چشم به راه کشتی‌های هند و چین می‌ماندند تا کالاهای ایشان را بر کشتی‌های صحرانورد نهاده و همراه با کالاهای ایرانی راه آمده را بیمایند و به بندر غزه برسانند. چنانکه پیداست این پهنه بارور گاهی زیر درفش یونانیان و رومیان بود و گاه گوش به فرمان شاهنشاه ایران. اما پترا نگینی درخشان بود و داستانی دیگر داشت. نبطیانی که این شهر را برای زندگی برگزیده بودند تا مرز استقلال سیاسی و نظامی پیش رفتند. حتی به مستعمراتی (در معنای خرد) تبدیل شدند و توانستند یک پادشاهی کوچک سامی برپا کنند. قلمرویی که مرزهای جنوبی اش به حبش (مدائن صالح) می‌رسید و جهانیان آن را با نام نبطی و مردمش را با فرنام نبطیان می‌شناسند. این شاه‌نشین کوچک در سال ۱۰۶ زایشی با تازش تراژان رومی از نفس افتاد. اکنون این پترای پایتخت است که در خاک اردن کنونی نهشته و با دهان صخره‌ها و سازه‌هایش برای بازدیدکنندگان از شاهان و مردمان نبطی می‌گوید.

اکنون که به همت مدیر گرامی نشر ایشثار خزعل ماجدی را به نیکی می‌شناسیم دیگر نیاز چندانی به شناساندن ایشان نیست. پس سخن را کوتاه می‌کنم.

ترجمه پیش رو رهاورد درس‌هایی است که به هنگام برگردان کتاب *اسطوره‌شناسی مندایی* از این نویسنده آموختم. زیرا راه و روش وی در نویسندگی را بر من آشکار ساخت و چراغ راهم شد. کوشیدم شیوه وی را که آمیزه‌ای از ساده نویسی ادبی و به کارگیری صور خیال است گرامی داشته و در ترجمه پیاده کنم. به هنگام ترجمه اگر کتابی را برای چیرگی بیشتر خواننده، شایسته یافتم در پاورقی نام بردم. البته هشیار بودم که در این کار زیاده روی نکنم. چرا که به ناآگاهی خود از همه کتاب‌ها و نوشته‌هایشان سخت آگاهم.

از آنجا که تصاویر کتاب بسیار ناآشکار و گاه دلسردکننده بودند بر آن شدم تا با سرمشق گرفتن از تصویر اصلی به دنبال نمونه‌ای درخور باشم. آنچه را یافتم در نگاه آگاهان غربال کردم و پس از

ر | نبطیان: تاریخ، اساطیر، هنر

پذیرش ایشان جایگزین کردم. در این راستا بیش از سی تصویر و سه نقشه به کتاب افزوده شد که همگی به زودیابی نوشته‌ها کمک فراوان کرده‌اند.

در این کتاب گاه واژگان نماد و نشانه را آگاهانه به جای هم به کار بردم تا خواننده کمتر آشنا به مفاهیم اسطوره‌شناسی را دلسرد نکرده باشم.

در پایان از اعتماد استاد دکتر جواد اصغری مدیر گرامی نشر ایشثار و پدر راستین کتاب «نبطیان» تاریخ، اساطیر، هنر» به مترجم، شاگردانه سپاسگزارم.

مهدی برزگر

بهمن ماه ۱۴۰۲ خورشیدی

www.ketab.ir

پیشگفتار نویسنده

پس از سرنگونی بابل و مصر و شام به دست ایرانیان، یونانیان و سپس رومیان بود که خاورمیانه باستان برای پیدایش همه جانبه تمدن آرامی آماده شد. این تمدن نه تنها دامن زبان، نوشتار و فرهنگ خود را بر این پهنه گستراند بلکه علیرغم نداشتن استقلال سیاسی توانست فرهنگ خویش را حتی بر کسانی تحمیل کند که به آن تاخته بودند. هرچند ریشه‌های تمدن آرامی به هزاره چهارم پیش از زایش مسیح در میانرودان می‌رسد اما نقش بزرگ این تمدن در پیر کردن خلا تمدنی میان فروپاشی بابل تا سر برآوردن اسلام است. تهیگی یاد شده فرزند نابودی پادشاهی‌ها و امپراتوری‌های بزرگ میانرودان، مصر و شام بود. این قدبرافراشتن فرهنگی به هنگام، پاسخ جانانه‌ای بود که تمدن آرامی به اشغال سیاسی و نظامی دشمنان جنگجوی خود داد. این واکنش، درست مانند یک جرعه معنوی در رگ‌های همه ادیان یکتاپرستی روان گردید و پاسخ معنوی دندان شکنی برای سوءاستفاده‌های مادی مهاجمان شد.

فرهنگ و تمدن آرامی در روزگار خود یکی از بزرگوارترین گستره‌های خاورزمین را پوشش می‌داد. قلمرو آرامی تنها از آن گروهی ویژه یا برگزیدگانی کم‌شمار نبود بلکه شاخصه‌های گوناگونی از تمدن‌ها، فرهنگ‌ها و تبارها را دربرمی‌گرفت. این شاخصه‌ها در هم تنیدند و با هم آمیخته و بارور شدند. سده سوم پیش از زایش تماشگر گروه‌های زبانی نو و شاخه‌های تازه‌ای چون منداییان، نبطیان، مانویان و سریانیان بود. همه اینان شاخه‌های تناوری از درخت تنومند فرهنگ و تمدن آرامی به شمار می‌روند. نبطیان گره‌گاه آرامیان و اعرابی هستند که دست سرنوشت پس از چندین سده آنها را با اسلام آشنا کرده و به تمدن بزرگ و نوینی به نام تمدن اسلامی روی خواهند آورد.

نبطیان این پل فرهنگی - تمدنی را ساختند و بر آن گام نهادند. حضور ریشه‌دار آنان در میانرودان گنجینه بزرگی از کارآزمودگی تمدنی و معنوی را به ایشان ارزانی داشت. هنگامی که از میانرودان به شمال شبه جزیره (به ویژه خاور اردن) رفتند این گنجینه بزرگ را نیز با خود بردند. با آنکه دیرزمانی در آن زیستگاه زیسته بودند اما پس جای گرفتن در سرزمین‌های نو بیدرنگ با اقوام ادومی، قیداری، لحيانی و دیدانی پیوندی نیکو برقرار کرده و میراث کهن خود را صیقل دادند. اینان شهرهایی نو برپا کردند. به دنبال آن بوته‌های معنوی و زیبایی‌دوستی‌شان نیز شکوفه زد و گل‌های رنگارنگ به بار

نشانند. شکوفایی ایشان با پدیداری تمدن هلنیستی در این پهنه همزمان شد. با آنکه نبطیان در این دوره توان سیاسی چندانی نداشتند اما توانستند میراث تمدن‌های کهن را به اعراب تازه وارد مسلمانی برسانند که رویکردهای دینی متفاوتی داشتند.

هرچند رفتار عربان با نبطیان ستمکارانه بود اما ایشان همچنان تاج گذشته خویش را بر سر گذاشته و سرافرازی می‌کردند. نبطیان واپسین حلقه از زنجیره آرامیان نژاده‌ای بودند که توانستند نوشتار، دین داری، سامانه سیاسی، سامانه اجتماعی - تمدنی، دانش کشاورزی، آبیاری، ستاره‌شناسی و هنرها را به عربان پیش از اسلام برسانند. اوج شکوفایی و درخشش نبطیان به سال‌های میان سده دوم پیش از زایش تا سده دوم پس از آن بازمی‌گردد. شکوه دیرپای آنان برای عربان پسینی چون هترایبان، تدمریان، مندریان و غسانیان یک پیشرانۀ نو و انگیزه‌بخش به شمار می‌رفت.

کتابی که در دست شماسست می‌کوشد پرتویی بر تاریخ، اساطیر و هنرهای نبطی بتاباند. کار خود را از نخستین روزگاران نبطیان در میانرودان آغاز کرده و تا رسیدن به قبایل تهیدستان (فقراء) در بیابان‌های شبه جزیره عربستان دنبال می‌کنیم.

نخستین بخش که درباره تاریخ نبطیان است سخن را از جنوب میانرودان در دورۀ آهن آغاز می‌کند. سپس نخستین اخبار نبطیان را در سالنامه‌های آشوری می‌کاود. پس از آن برای دستیابی به چگونگی پدیداری آنها در تن‌پوش کشاورزانی بینوا و میراث کشاورزی‌شان از کتاب کشاورزی نبطی نوشته «ابن وحشی» یاری می‌گیرد. کار خود را با پرداختن به قلمروها، پادشاهی‌ها و پادشاهان نبطی در میشان، حِجَر و پترا دنبال می‌کند و با سخن از پراکنش قبایل و چگونگی ذوب آنها در محیط عربی پس از پیدایش اسلام به پایان می‌رساند.

در بخش دوم می‌کوشیم با دیدی گسترده بر اسطوره‌های لحياني، معيني، حورايي، تيمائي و دیدانی به اساطیر نبطی بپردازیم. پس از آن اسطوره‌شناسی و خدایان نبطی را از آغاز صحرانشینی تا دوران کشاورزی و خدایانش زیر ذره‌بین می‌گذاریم. سپس از پیوند آنها با اساطیر یونانی و رومی می‌گوییم. دگرگونی‌ها، نمادها و جلوه‌های هنری اساطیر نقش بسته بر پرستشگاه‌ها و جای‌های گوناگون نیز بخشمان را به پایان می‌رسانند.

بخش سوم ما را به سوی شهرسازی، طراحی شهری و زیبایی‌های چشم‌نواز نبطیان در شهرهای نبطی پترا، ام‌جمال، حورا، سیق بارد، وادی رم و حجر می‌برد. پس از آشنایی با این شهرها به بررسی شگفتی‌ها، زیبایی و ویژگی‌های ساختمان‌های عادی و سازه‌های دینی به ویژه سازه‌های پترا می‌پردازیم.

شاید گزینش پترا به عنوان یکی از هفت شگفتی تازه جهان، نشان‌دهنده ارزش تمرکز ویژه ما بر میراث مہرازی این کهن‌شهر باشد.

بخش چهارم از هنر تصویرنگاری نبطی می‌گوید. هنری که نزدیک بود زیر جلوه‌گری دیگر هنرها از دیده پنهان شده و از نفس بیوفتد. اما چنین نشد. ماند و ویژگی‌های برجسته خود را هم نگه داشت. دیوارنگاره‌ها، نقش‌ونگار روی سفالینه‌ها و صخره‌ها، سکه‌ها و دیوارنوشته‌ها جلوه‌گاه این هنر به شمار می‌روند.

در بخش پنجم به هنر تندیس‌سازی و تندیس‌های سنگی، سفالین و برنزی پرداخته و روند پیشرفت، شیوه‌ها و نمادپردازی آنها را بررسی می‌کنیم. در این رهگذر همه تندیس‌های سنگی، سفالی، برنزی و غیره را از دیدگان خود می‌گذرانیم. به دنبال آن هنرهای کوچک‌تری مانند فرآورده‌های سفالی از قبیل چراغ‌ها، ظروف، سینی‌ها، کوزه‌ها، عود سوزها و انواع قوری‌های سفالی را نوازش می‌دهیم. سرانجام نیز با پرداختن به ابزار ساخته شده از سنگ و آرایه‌ها کار خود را به پایان می‌رسانیم.

امیدواریم رویه‌ای که در پیش گرفته‌ایم بتواند تاریخ و میراث معنوی و هنری نبطیان را پوشش دهد. همچنین امیدواریم باز دیده‌های میدانی فراوانمان از پترا، پایتخت نبطیان بتواند برای بررسی میراث مادی و معنوی ایشان به یاریمان آمده و افق‌های نوینی را برای پژوهش علمی در این باره بگشاید.

خزعل ماجدی

دکترای تاریخ باستان و ادیان کهن

۲۰۱۱/۱۰/۶

هلند / کرکدیل